

Становище

на доц. д-р Бисера Дакова за хабилитационния труд на гл. ас. д-р Александра Атанасова Антонова, кандидат в конкурса за заемане на академичната длъжност „доцент” по специалността *Българска литература*, обявен от Институт за литература – БАН

Още съдържащата се в наслова на труда¹ дума „възможности” задава един незадължителен модус на четене, рецепиране и усвояване на К.-Константиновото творчество, т.е. налице е алтернативен прочит с неокончателни тези. Ал. Антонова е избрала доста дълъг, опосредстван път, за да достигне същинската проблематика на своето изследване – *хронотопа* на К. Константинов, както и т. нар. феномен на „картинното видимо”. Подобна изследователска опосредстваност е обусловена до голяма степен от усвояването/подценяване на К. Константинов в периода след 09.09.1944 година. Поради това Ал. Антонова се стреми да обхване в мислимата ѝ изчерпателност дълголетната критическа рецепция на това творчество, откроявайки нейните етапи и преходни идеологикоестетически контексти, и вече през нея да проследи собствения поетологически развой на автора. Реферирайки прилежно рецепцията за писателя, авторката на монографията обаче не всякога успява да открие своя глас, позиция, подстъп към този специфичен творчески свят, поради което подробното, свръхизчерпателно представяне на критическата литература за К. Константинов стои някак механично привнесено, откъснато в предложения труд, не се сраства органически с него, не успява да предопредели онова, което Ал. Антонова фиксира по-нататък като своя собствена изследователска територия – *местата на Аза/Азът-в-местата/Аз-местата*. Още в „Увод”-а *мястото* е заявено като „концепт... разработен като инструмент за анализ” (с.8) и в този смисъл в труда на Ал. Антонова *мястото* не се явява обект на проучване, то самото е способ, подстъп, прием, посредством който бива осмислян и категориално формулиран художественият мир на К. Константинов.

Главата „Своевременна и съвременна критическа рецепция” подрежда хронологически множеството критически визии или, обратно, отбелязва значещите игнорирания на това творчество през изтеклото време от 20-те години на XX век до наши дни. В това подробно описание авторката проявява обективистична индиферентност, изпод която само откъслечно се долавят собствените ѝ научни тези и позиции, както и онова от проникновенията ѝ за художествения свят на К. Константинов, което съвпада или е съзвучно с неговата най-ранна, своевременна критическа рецепция. Въпреки своята „оттегленост” от процеса на критическо усвояване, Ал. Антонова все пак неволно поставя акценти в осмислянето, отразяващи собствения ѝ изследователски интерес към избрания обект, например в приведения цитат от Ст. Каратеодоров, който е конститутивен за собствените ѝ по-нататъшни прозрения относно К. Константинов: „няма вчера и няма

1 Ал. Антонова. Константин Константинов: възможности на разпознаването и себеразпознаването. Азбуки. С., 2015, - 174.

днес, има само бегли мигновения на една голяма съдба, която още не е довършена” (с. 11). В тази връзка трябва да споменем и рецепирания тук дисертационен труд на Бистра Ганчева от 1974 година, от който Ал. Антонова също извлича ценни за своя научен дискурс наблюдения, концепти, идеи (най-вече постановяването на понятието „извънвремовост”). Разбира се, Ал. Антонова се вписва – със своите изследователски усилия и интенции – най-вече в съвременния си литературоведски контекст, макар че и спрямо неговите представители (В. Стефанов, М. Душкова, Н. Стоянова, Н. Няголова, Ил. Димитрова, Т. Зарев), поне в този свой хронологически обзор, се отнася по-скоро дистанцирано. Въпреки това обаче, излагайки наблюденията на Н. Стоянова за всекидневието и *делника* у К. Константинов, Ал. Антонова неявно полемизира с нейните формулирания на времето, като в известен смисъл дори фаворизира понятието *делник*, определяйки го като „място във времето” (с. 25). Това преосмисляне на концепта *делник* заслужава, според мен, по-голяма откроеност или заявяване на собствено приносното всред реферираната критическа рецепция на писателя. И все пак към финала на началната глава Ал. Антонова прави изключително важния извод за същностния обрат, настъпил в критическото усвояване на К. Константинов през десетилетията: „Тематичният анализ постепенно се развива към стилистичен, четенето през социално-идейното постепенно се измества от четенето през поетиката на Константиновия прект за свят” (с. 28).

Следващата глава от първия дял „Художествено-естетическите виждания” е особено приносна с вглеждането си във и с възстановяването на ранния творчески профил на писателя. Приведени са редица факти за и из периодиката от първото десетилетие на ХХ век, за ранните публикации на К. Константинов и присъщата му тогава жанрова разнопосочност (между „миниатюри” и „винетки с туш”), за прислоняването на автора в различни издания от периода (разгърнат е твърде широкият диапазон между издания от рода на „Българан”, „Оса”, „Смях”, „Шантеклер” до „Българска сбирка”, „Съвременна мисъл”, „Съвременна илюстрация”, „Звено” и „Листопад”). Що се отнася до сп. „Звено”, Ал. Антонова се придържа към наблюденията на В. Чернокожев за това емблематично издание, неслучайно и обособено в нейния труд като наистина незаобиколимо звено в оформянето на автора К. Константинов. Изследователката настоява за успоредяване между естетическите възгледи на ранния К. Константинов със зрелите схващания на автора на „Път през годините” (1959–1966). Успоредяване, което е по-скоро заявка, пожелание, отколкото реално и пълноценно разгърнато в труда: Ал. Антонова цитира, привежда, възвежда в непоколебима истина пасажи от „Път през годините” за периода „Звено” (с. 37) – един вид себеразпознаване на автора, силно редуцирано от филтъра на идеологията, който писателят си налага и въвежда в своя мемоар шедьовър. В този смисъл автентичните, някогашни критически визии от периода „Звено” и малко след това не „проговарят” в изследването, остават заглушени от изреченото за това време в текста-инстанция „Път през годините”. Въпреки привидния автентизъм на успоредяването между ранния и зрелия К. Константинов, в тази подглава на труда се съдържа и ценното наблюдение-извод за скрепяването в цялост на разнородна текстовост под единния

псевдоним *Душечка* (с. 32–33). Смятам, че именно когато се вижда по-обстойно в ранните художествени изяви на К. Константинов, Ал. Антонова успява да направи своите същински паралели с късния автор на проза от 30-те години на XX век нататък, попадайки на незаличимите първоначални сегменти в неговата поезика, които се разгръщат по-сетне в разказите, пътеписите, есетата и мемоарите му. Така например в двата ранни разказа от сп. „Звено” Ал. Антонова изтъква тъкмо „вкуса към предметни стилизирания” и „похвата на картинно стилизиране” (с. 42) – определящи белези на зрялата поезика на писателя, които с вещина са разгледани в следващите глави на монографията. В този смисъл един от приносите на предложения труд е про- и ретроспективното оглеждане на образност, мотивика и художествена похватност у К. Константинов. И така, макар да negliжира действителното отношение на К. Константинов към символизма, използвайки единствено ретроспективната и идеологическа гледна точка на мемоариста в „Път през годините”, Ал. Антонова – сякаш компенсаторно – отбелязва и верния критически усет на този автор за явлението „Елисавета Багряна”, интуицията му за съзиране на голямото дарование, когато то все още не е излъчено като голямо име (с. 54–56).

Преминавайки към сърцевината на своята проблематика в следващия дял „Човекът: възможности на себепознанието”, Ал. Антонова отново заявява афинитета си към „възможността”, т.е. към условността и не-доминантността на анализа: „анализът цели да изгради един възможен *конструкт* на четене, а не да търси „истински” значения” (с. 84). От началото на този дял до заключителните части на труда Ал. Антонова непрестанно ще се позовава в изводите и наблюденията си на авторитетни и актуални в момента мислители – Х.-Г. Гадамер, П. Рикъор, Е. Левинас, М. Бубер. В този смисъл изследването ѝ си набавя необходимата теоретична компетентност. Дали обаче понякога ерудитските ѝ позовавания не са самоцелни и излишни? Нерядко изниква някаква самопонятност в позоваването под линия, пораждаща впечатление за еkleктичност на труда. Поради това съм склонна да приема, че сред приведените от Ал. Антонова многобройни научни тези най-работещите в нейното изследване са идеите на Платон (от диалога „Федон”), както и на Е. Левинас за „времето [като] самото отношение на субекта с друг”, преосмислено от авторката на монографията като „отношение на субекта със себе си като друг” (с. 86). Мисля, че тъкмо подобно преобръщане на постановката на Е. Левинас създава онай продуктивна оптика в предложения труд, чрез която Ал. Антонова тълкува текстовете на зрелия К. Константинов (разкази, пътеписи, есета, мемоари), съглеждайки ги в неизменното им поетологическо единство.

Посредством самото „отношение на субекта към себе си като друг” Ал. Антонова добива възможност за категориална типология на топосите у прозаика К. Константинов, разграничавайки „място без време” (идеалното място по Платон) от „мястото във времето”, изживявано от субекта фаталистично, със свойствената му преходност, крайност, неудържима цялост и дисперсивност. Така Ал. Антонова достига и конкретното ядро на своя анализ с детайлните успоредявания между провинциалния градец извън

времето и мегаполиса; между родното място и топоса на не-идентичността и на себепотчуждението, какъвто е *хотелът* (независимо дали това е свръхлуксозният хотел от разказа „Седем часът заранта” или неуютният хотел, облъчен от упоителния мирис на липите от „Една нощ”, или хотелът-кръстопът от „Ден по ден” и пр.).

Задълбочавайки наблюденията си, Ал. Антонова задълбочава, посредством различни тематизирания, и опозицията между „градчето” и „мегаполиса” (тук трябва да подчертая приноса ѝ – в полемика с други изследователи – на темата *мегаполис* като същностна за творчеството на К. Константинов). Според наблюденията на авторката *мегаполисът* все по-определено се очертава като място на разпад и повърхностност (именно тук са поместени и особено удачните аналогии между К. Константинов и Ч. Мутафов). Усещането за повърхностност на мегаполиса у К. Константинов е свързано с мотива за плакатност, двуизмерност и декоративна предметност у Ч. Мутафов. Разбира се, аналогията между тези двама автори не е случайна – те не само емблематизират поетологико-стилови насоки на своето време, но и биват сродени в този труд поради научните пристрастия на авторката². В този смисъл е напълно закономерно търсенията и попаденията на изследователката от заниманията ѝ с Ч. Мутафов да предопределят, да зададат ракурсите (и откривателствата) и в настоящата ѝ монография. С това съвсем не твърдя, че Ал. Антонова отъждествява двата писателски натюрела, а по-скоро, че най-физиономичното в нейната изследователска работа са онези изводи за К. Константинов, които сочат внезапни сходства с художествения свят на мисления като много различен, неподражаем, уникален Ч. Мутафов. И така, търсейки всевъзможните себепознания на Аза у К. Константинов, Ал. Антонова се конфронтира с множествените негови идентичности, обозначавайки ги като „драматична множественост” (с. 99). И, въпреки ясните и фини отграничения от прозата, въобще от типа мислене на Ч. Мутафов, Ал. Антонова закономерно стига до заключението за колективността „един до друг”, неуспяла да се превърне в колективност „мене-тебе” в художествения свят на К. Константинов (с. 118). Или – въпреки безспорните разлики между двамата автори, изследователката съзира ненадейното съвпадение между „психологическия реалист” К. Константинов и стилиста на *марионетъчното/баналното* Ч. Мутафов.

Тези явни или неявни аналогии между двамата автори пораждаат и последната иновативна глава в монографията „Пластически опити на себепознанието. Картиното видимо”. Определено смятам, че в заключителните наблюдения над поетиката на белетриста К. Константинов се съдържа и подстъп към ново изследване на този автор. В случая става не само дума за своеобразно вътъкване на изобразителното изкуство в прозата на К. Константинов, а най-вече за специфичния прием на виждане и отражение у този белетрист – за съграждането на персонажи и визии чрез алюзиране на съответен

² Под пристрастие разбирам „увлечеността” на Ал. Антонова, фиксираността на нейните научни интереси върху сложни и разноречиви явления от 20-те години на ХХ век, чиято кръстопътна фигура се явява Ч. Мутафов. Вж. Ал. Антонова (Чавдар Мутафов. В търсене на художествения лик. *Карина* – М. С., 2011, – 250 с.

рисувателен стил, ракурс, творчество, за стилизиране на дадени фигури в текста чрез изобразителното изкуство, извикано в текстовете на К. Константинов като ерудитско позоваване или, напротив, като културно клише. Ал. Антонова открива всъщност непосредността на културните опосредявания у този автор: „често артикулира стила на рисуване, оприличава видимото на творбите на конкретен художник” (с. 128). Продуктивни изводи от типа („Създаването на образа като картичка, лепенка, щампа носи следите на декоративния почерк”, с. 145) вече създават нови перспективи на разпознаване и усвояване на К. Константинов. В ред заключения от тази последна глава на труда прозират наченките на друг тип проучване на К.-Константиновата проза, насочено към неговото сложно метатекстово съотнасяне спрямо модернистките усети и многослойната декоративност на 20-те години на XX век, както и към умелото вписване, наместване, вграждане на изобразителното изкуство като белетристичен прием на описание.

С всичко изредено дотук, въпреки някои принципни несъгласия с начина, по който биват представени и донякъде подменени критическите възгледи на ранния К. Константинов, както и, разбира се, имайки предвид цялостното, изключително активно присъствие на Ал. Антонова в проектите на Института за литература – БАН, предлагам да ѝ бъде присъдена академичната длъжност „доцент” по специалността *Българска литература*.

11.01.2016 година

Доцент д-р Б. Дакова

София